

ČESKÁ UMĚNOVĚDA, VÝZKUM PAMÁTEK A NĚCO SOUVISLOSTÍ

PHDR. BOHUMIL SAMEK

Monumentální edicí českých dějin umění splnila, zdá se, naše uměleckohistorická disciplína svůj základní úkol. Na rozsáhlém materiálovém půdorysu bylo sestaveno interpretační schéma výkladu uměleckého dění na teritoriu českého státu a naplněno mnohostranným výkladem konkrétních výtvorů z oblasti architektury včetně urbanismu, sochařství, malířství i tzv. uměleckého řemesla. Sám obor je zřejmě se svými výsledky spokojen. Lze tak usuzovat ze skutečnosti, že zářijový První sjezd českých historiků umění v Praze předestřel téměř výlučně témata teoretického či interpretačního charakteru (ve smyslu zařazení tvorby či konkrétního díla do kulturně společenského kontextu), aniž by se ohlédl po materiálové základně, s níž interpret pracuje, a položil si např. otázku její úplnosti, rozsahu a kvality znalostí – otázku pevnosti základů, na nichž interpret staví –, směřování a možnosti dalšího výzkumu.

Nejnovější edice (a zde kladu stranou otázku, zda ony Dějiny českého umění [Academia, Praha 1984 – 2001] lze po metodické stránce pokládat za syntézu či nikoliv) nepochybně uzavírá etapu mnohaletého úsilí posledních představitelů meziválečné badatelské generace, zvláště v závěrečných svazcích pak zcela nahrazených jejich nástupci. Badatelský pohyb ve svobodně se rozvíjejícím oboru je ovšem nekonečný. V interpretační sféře bude nepochybně souviset s celkovým směřováním společenskovědních disciplín, v oblasti znalectví se bude stále více opírat o nové technologické metody. Otevřená a do značné míry problematická se mi tak jeví otázka rozšiřování znalostí samotné „materiálové základny“ – a její obecné a pokud možno snadné dostupnosti.

Na mysli mám nejen odkryvy artefaktů převrstvených přírodními procesy či následnou lidskou činností, ale i nové „věcné“ (znalecké) zhodnocení děl již známých, jejich analýzu, pravdivý či pravdivější výklad jejich struktury, využití nejrůznějších cest včetně mimooborových, směřujících k rozsáhlejšímu, spolehlivějšímu a mnohostrannějšímu poznání historických jevů. S tím pak přirozeně souvisí také bezodkladné uvádění nových poznatků do povědomí odborné veřejnosti. Souhrnně řečeno, jde o aktualizaci odborné databáze, o vytvoření a pokud možno co nejširší zpřístupnění aktuálního fondu vědomostí z oblasti uměleckého dění v minulých dobách i v současnosti. O úroveň stavu obecného povědomí pokrývajícím celé území našeho státu, o níž by se mohla interpretace kulturních dějin současné společnosti spolehlivě opřít. (Václav Richter svého času při koncipování metodiky práce na zamýšlených dějinách umění na Moravě našemu názoru o nedostatečných znalostech oponoval: „... napíšeme to, co se ví“. Je tedy podstatné, aby „se toho vědělo“ co nejvíce.)

Samozřejmě historický výklad není jediným, po výtce „ideálním“ cílem našeho poznávacího procesu. Např. zvláště památková péče, pokud má být kvalitní, by měla disponovat co nejlhubšími znalostmi o projednávané věci. Příznačně svého času Emanuel Poche zdůrazňoval starou tezi, požadující, aby každý účastník při projednávání věci vystupoval jako odborník. Aby to bylo možné, bylo nepochybně učiněno mnoho pozitivního, výčet by byl značně obsáhlý. Nelze ostatně přehlédnout, že z pocitu (i faktu) nedostatečného prostoru pro „věcná sdělení“ v jiných časopisech a ze snahy po určité tématické koncentraci záslužně vznikly i Průzkumy památek.

Navzdory pronikání elektronických médií také do tradičně konzervativní (či nedůvěřivé?) společenskovědní oblasti, není tu situace (a nejen u nás) zcela uspokojivá. Tato skutečnost vystupuje ještě zřetelněji při představě nabízených možností. Závisí však realizace „možností“ pouze na vnějších (technických, ekonomických) podmínkách? Nejsem o tom ani zdaleka přesvědčen; i za současných podmínek je výrazný posun nepochybně možný. Ovšem pouze v případě koncepčního zamyšlení a následné koordinace nebo alespoň vzájemné informovanosti. Nevidím však žádnou vrcholnou instituci, která by se takového úkolu podjala; v tomto směru naprosto selhává i stavovská Uměleckohistorická společnost. Co pak zmůže jedinec? Snad alespoň se pokusit vyjmenovat desiderata, jak je shledává po letech vlastní práce.

Na rozdíl od úzce vymezených specialistů schopných uspokojivě sledovat problematiku svých témat v plně šíři, vystupují při práci na rozlehleji založených programech jistě „badatelské potíže“ daleko zřetelněji. Nejhlouběji do nich nahlížím při přípravě edice Uměleckých památek Moravy a Slezska, pokoušející se vůbec poprvé systematicky zmapovat onu historicky vymezenou součást českého státu a podat co nejúplnější a nejspolehlivější zprávu o jejím výtvarném obsahu od příchodu Slo-

vanů do této země až do současnosti. Kvůli zdejší nedostatečně rozvinuté badatelské tradici v oboru ležícím na okraji zájmu moravskoslezské vlastivědné literatury (není třeba hledat příklady v minulosti, stačí nahlédnout i do nejnovějších regionálních svazků Vlastivědy moravské, nemluvě o záplavě monografií měst a obcí vydávaných v posledních letech orgány místní politické správy), chybějí namnoze publikace, o něž by se souborná práce mohla opřít. Stesky na tento nedostatek nemohou mít podstatnou váhu, neboť základní výzkum musí směřovat „ad fontes“.

Chybějící edice např. písemných pramenů (včetně grafických) není ovšem ani zdaleka moravským specifikem. Dr. L. Lancinger se nedávno na stránkách Průzkumů památek tímto problémem (poněkud emotivně) zabýval. Jeho konstatování, že základnu pro studium „*papírových pramenů*“ pro dějiny umění může poskytnout jediné (veřejnoprávní) instituce, je nade vše pochybnost. Na rozdíl od něj bych však nepokládal za účelné, aby se pracovalo na úzce vymezenou zakázku. Při nynější úrovni inventarizace archiválií by bylo daleko hospodárnější postupovat systematicky po fondech, neboť ty často obsahují i cizorodé písemnosti, které „cílený“ výzkum dohledat nemůže. Kromě toho úkol úspěšně zvládnout je schopen jediné historik umění vybavený jazykově a školený také v pomocných vědách historických, neboť čistá transkripce pramenů, jak ji poskytují archiváři, bývá zavádějící. Největší obtíž totiž spočívá v aplikaci písemného sdělení na konkrétní skutečnost v terénu. Pro edici by samozřejmě nebylo vůbec nutné přepisovat vše, zpravidla by postačil regest, v případě výkresu by ovšem byla zapotřebí jeho reprodukce ve velikosti odpovídající stupni jeho sdělovací hodnoty. Alespoň některé kolekce plánů by si ovšem vyžadovaly formu tematického korpusu na způsob edice vedut, v němž by pochopitelně podstatnou roli hrála obrazová složka. Východiskem by sice bezpochyby byly fondy uložené ve státních archivech, pozornosti by však neměly uniknout ani sbírky muzeí a galerií i živé archivy stavebních úřadů, obsahující nedocenitelné informace o architektuře nejméně od konce 19. století, i ojedinělá priora.

Navzdory rozvětvené institucionální sbírkotvorné činnosti se podstatné množství uměleckých děl stále nachází v terénu. Jestliže studium písemných pramenů představuje pouze přípravu k výzkumné práci, pak umělecké dílo je předmětem výzkumu směřujícímu k jeho znalecké interpretaci. Nejbližší k dílům „in loco“ má nepochybně památková péče. Ze zákona nejen vede jejich evidenci, ale je s nimi v každodenním styku a měla by být schopna průběžně o nich vydávat aktuální svědectví, a přispívat tak k obohacování výkladu kulturních dějin této země. Na to bohužel povytce zapomíná. Zveřejnění se dostává jen nepatrnému zlomku poznatků získaných při opravách staveb, při restaurování maleb či soch. Nebylo by možné informovat odbornou veřejnost způsobem osvědčeným archeologickými Přehledy výzkumů vydávanými Archeologickým ústavem AV ČR? Prospělo by to nepochybně nejen umělekohistorické vědě, ale především samotným památkářům.

Do oblasti památkové péče spadají také restaurátorské zprávy a stavebněhistorické průzkumy. Nemohl by garant restaurátorské akce v oněch uvažovaných „Zprávách o památkách“ informovat o učiněných objevech? Pokud jde o SHP, lze sice ocenit založení centrálního archivu a publikování seznamu uložených konvolutů ve Stavebních průzkumech, jejich dostupnost pro mimopražské zájemce je však prakticky nulová. Také závislost na podpoře Grantové agentury nezajišťuje spolehlivě budoucnost. Navzdory nepochybné náročnosti a autorskoprávním aspektům nebylo by možno vydávat jakási regesta, psaná snad autory SHP a ústředně redigovaná?

Jestliže Státní seznamy památek představují úřední doklad o památce a kromě (většinou nespolehlivého či zastaralého) časového a autorského určení zaznamenávají fyzický stav díla, jeho uložení, vlastníka apod., moderní Umělecké památky Čech – a Moravy a Slezska mají vědecké ambice. Celkem úspěšně se omezenou formou daří mapovat celé území republiky; obsahují relativně aktuální informaci, „znaleckou interpretaci“ a někdy i naznačují směr, jímž by se případně další zkoumání mělo ubírat.

Akademická edice si programově určila jen omezené možnosti i cíle. Po jejím dokončení však vyvstává otázka po smyslu případného prohlubování výzkumu způsobem vytyčeným koncem 19. století „Soupisem památek historických a uměleckých v království českém“. Všestranně tu dostat moderním vědeckým požadavkům je pro jednotlivce nemožné, při týmové práci vyvstávají jiné problémy (mj. např. problém odborné vyrovnanosti účastníků, jejich vzájemné spolupráce apod.). Schůdnějším řešením směřujícím k dohlednému cíli na úrovni doby se jeví tematické korpusy, zdárně založené díly A. Matějčka a J. Pešiny (gotická desková a nástěnná malba) následované korpusy raně středověké architektury A. Merhautové, středověké sklomalby Fr. Matouše či monumentální edicí českých hradů D. Menclové; její nejnovější obdobou jsou Hradý českého Slezska autorů P. Kourila, D. Prixe a M. Wihody.

Téma aktuálních úkolů české uměnovědy, směřování, metodika a „technologie“ dalšího výzkumu mizí v úběžníku, žádá si rozměrný kulatý (a plně obsazený) stůl s náležitou lahví perlivého moku bystrického zrak uprostřed. Snad se najde příležitost a odvážně se k němu posadíme.

B. Sameš